

САКРАЛЬНІСТЬ ЕТНОФРАЗЕОЛОГІЇ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті здійснюємо опис фразеологічних одиниць народного мовлення на позначення тваринного світу, розкриваємо природу сакральності мовних одиниць, наголошуємо на важливості дослідження образів народного мовлення як цілісної мовної мікросистеми.

Ключові слова: фразеологізм, фразеологічна одиниця, народна фразеологія, етнофразеологізм, сакральність, анімістичність.

Актуальність теми вбачаємо в потребі дослідження етнофразеології з метою з'ясування впливу давніх вірувань на мову.

Мета дослідження полягає у розгляді сакральності мовних одиниць народного мовлення.

Вагомою часткою національної культури будь-якого етносу, що так чи інакше відбиває етнокультурні, народно-психологічні й міфологічні уявлення, переживання, світосприйняття, є його мова. Саме вона формує образ реального чи уявного світу, яким його бачить носій, а мовне вираження об'єднує образ та саму дійсність. Мовні одиниці, які творять народну картину світу, живлять народне мовлення, допомагають пізнати душу, вірування, історію народу. Саме прагнення виділити, описати й осмислити основні морально-етичні категорії людського буття, пізнати їхню природу, властиві їм трансформації смислів, а також образний світ зумовлює інтерес науковців до вивчення народної лексики та фразеології, яка виступає не лише окрасою, скарбом мови і народного досвіду, а й багатим об'єктом наукового розгляду, зокрема етнолінгвістичного. Саме в таких мовних одиницях яскраво спостерігаємо сакральність нашого мовлення, що має не лише матеріальне вираження, але й відображає духовні глибини, навіяні уявним потойбічним світом.

Біля витоків народної фразеології стояв О. Потебня, який розглядав мовні явища української мови в широкому контексті культури, духовного життя народу (його звичаїв, повір'їв, обрядів), хоч провідним для нього був генетично-історичний підхід до лінгвістичних фактів, зокрема й фразеологічних [8].

Важливий внесок у дослідження лексики та фразеології народного мовлення внесли такі вчені: Є. Верещагін, В. Костомаров, А. Вежбицька, С. Єрмоленко, В. Жайворонок, В. Русанівський та ін.

Народна мова завжди була свідченням гармонії народної культури, його історії та духовності, а також виявом сакральності. Свого часу М. Костомаров зауважував, що слову ще з глибокої давнини приписувалася всемогутність, і

це вірування залишається в силі досі, оскільки жодний обряд не обходиться без певного слесного супроводу. Адже ще з давніх-давен людина усвідомлює суть поняття священного слова, яке відображається у мовній картині світу, у вербальному вираженні її думок, прагнень, у її діях тощо. Адже недаремно у Священній Книзі сказано „На початку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово” (Ів. 1:1) [1]. Адже Боже слово, яке ототожнюється з Богом-Отцем і Богом-Синоном, споконвіку викликало певну пересторогу у діяннях людини та щире віру у здійсненність власних думок. Слово, вірили, лікує, приносить добро, благословляє, підносить або, навпаки, воно може шкодити, може нагнати хворобу і навіть убити. Воно (слово) здатне перетворити людину в тварину, дерево, камінь. А той, хто добре володів словом, міг навіть сам перетворюватися за його допомогою – літати у повітрі, не тонути у воді, не горіти у вогні, тобто „володіти всесвітом”. Тож недаремно у мовленні можна почути застереження від небажаної події чи побажання, напр.: *Не говори такого, ще в лиху годину скажеш!* (як застереження, що певні слова збудуться) або застережні формули на зразок: *В добрий час сказати, а в лихий мовчати; Якби твої слова та й Богові у вуха; Не згадуй проти ночі.*

Сакральне світосприйняття яскраво виражається у мовних одиницях, які передають анімізм та анімітизм давніх вірувань. Адже давня віра була анімістичною, тобто людина вірила, що все довкола неї живе (почуває, розуміє, має свої бажання, бореться за своє існування, як усяка жива істота), а тому до природи первісна людина ставилась, як до істоти живої. Культ природи стояв в основі первісного релігійного світогляду, коли релігія була одухотворенням усього довкілля... У народних творах небесні світила, дерева, рослини, квіти, річки, звірі, каміння, вітри і т. ін., – усе було живе й олюднене, і для дохристиянської людини це не була проста метафора, як це сприймаємо тепер, – це була для неї релігійна правда [6, с. 13–14].

Наші предки, вірячи в сакральну силу слова мовленого, намагалися вміло його використовувати. Особливо яскраво сила слова відбивається у замовляннях, у молитвословах магічного характеру, де закладено глибоку віру в чудодійну силу впливу слова мовленого на вищі духовні сили. Адже наші предки, живучи серед природи, віруючи у її життєдайність силу, не могли не звертатися до неї по допомогу. При цьому вірили не лише у добрі, але й у темні, лихі сили. Віра у вер-

бальну магію слова давала можливість людині відчувати невидимий світ, намагатися керувати ним, а також впливати за допомогою слова на своє майбутнє, своє життя. Звернімо увагу на сталі народні вислови, які в своїй основі мотивовані магічною, обереговою силою слова. Сакральність при цьому здебільшого виражалася лексемою *Бог*, пор.: *не дай Боже; змилуйся Боже; з Богом; хай Бог боронить; Боже помози; дай, Боже, щоб усе було гоже; дай, Боже, пам'ять; дай, Боже, ноги, а чорт колеса; не доведи Боже*. Водночас у народному мовленні жодна обрядодія не розпочиналася без звернення до Всевишнього своєю молитвою, напр. у весільній обрядовості: *Благослови Боже, і отець і мати своєму дитяті косу чесати; при замовлянні: На першій порі вступаю, до Господа Бога на допомогу зазиваю, хрещеному, молитвенному вітер – переляк качаю*.

У народному мовленні надibuємо набір сталих формул, побудованих за зразком звертання до конкретної особи з проханням допомогти, пор.: *Свята мати, Покровонько, накрий мою головоньку, чи хусткою, чи ганчіркою, щоб не зосталась дівкою або Святий Андрію, допоможи, Судженого мого покажи!* Сакральна особливість подібних синтаксичних сталих полягає в тому, що звернення до Бога в них звучить радше ритуально-вигуково, а ось до святого звертаються як до конкретної живої особи, яка, вірили, обов'язково допоможе з огляду на сказане у певний час і в певному місці.

Кожне слово у різних замовляннях, закликаннях, шептаннях сприймалося як віще, пророче, що має таємничу силу і здатне творити чудеса. Це зумовило виникнення вербальної магії. Саме беззаперечна віра у слово мовлене породила фразеологізоване словосполучення на зразок *сім баб нашептало*, на означення поліпшення фізичного стану людини.

Сакральність народного мовлення виявляється у фразеологізмах, які найвиразніше передають його дух і нев'янучу красу. У мовних одиницях такого типу найяскравіше виявляється національна особливість і самобутність з специфічними мовними формулами, із закодованою інформацією про минуле наших предків, їхній спосіб сприйняття світу та оцінювання всього суцього. Вони акумулюють культурні потенції народу, тільки їм притаманним способом, маніфестують дух і неповторність народу, його ментальність. Етнофразеологізми відтворюють історичні події й соціальне життя, вирізняють найменші порухи нашого серця, розповідають про неосяжний світ людських почувань, вражають точністю асоціацій між природою, звичайними життєвими фактами і людською поведінкою, емоціями й учинками. Вони – скарбниця поетичних уявлень народу. До-

бірна національна фразеологія, зазначав І. Огієнко, – „душа кожної мови, сильно її красить і збагачує” [7, с. 41]. Усе матеріальне життя, обряди, вірування, повір'я, забобони відклалися в стереотипах поведінки будь-якого народу й вербалізувалися в численних етнофразеологізмах, де яскраво виражається сакральність.

Так, цікавими виявами сакральності, на наш погляд, є фразеологічні одиниці із етносимволом *баран*. У давнину баран символізував першопочаток, творчу енергію, родючість, оновлення, багатство. Проте з часом символічність цієї тварини змінилася, пор. сталі вислови *мов (як) баран на нові ворота (дивиться, вирячився і т. ін.)* – дивиться на кого-, що-небудь, виявляючи повне нерозуміння, здивування; *як баран в аптеці (розуміється, розбирається і т. ін.)* – виявляє цілковите незнання якої-небудь справи [3, с. 26]. Сюди ж можна віднести фразеологічну одиницю *розбирається, як свиня в апельсинах*. Або ж у народі кажуть *баран бараном*, що означає тупість, недалекість людини. Водночас саме ця тварина виступає в народному мовленні символом невинності, особливо у порівнянні з вовком, наприклад *не будь бараном, а то й вовк не з'їсть*. Символічність відзначаються й фразеологічні одиниці з лексемою на позначення *вівці* чи *ягнята*, які символізують безневинність, покірність, а також певну іронічність, пор. *хто стається вівцею, того вовк з'їсть; вівцю стрижуть, а друга дивиться; дурна вівця: за одною вівцею все стадо біжить; молодець проти овець, а проти баранів і сам баран* [3, с. 90]. Говорячи про сакральність фразеологізмів, не можна не згадати фразеологічні одиниці із Біблії, які стали народними на зразок *заблудла (заблукана) вівця*. Сьогодні так говорять про людину, яка збилася зі шляху. У тексті Євангелія – це образний вислів про людину, яка може помилитися, але Бог подбає про її навернення (Матв. 18: 12–14) [1], вислів *відділяти овець від козлищ*, що означає – відділяти погане від доброго (Матв. 25: 31–33) [5, с. 206].

Щодо диких тварин, то характерним є образ *вовка*, що символізує ненажерливість, голод, лицемірство, жадібність, напр.: *голодний, як вовк; вовк кишки догризає; як (мов, ніби) голодні вовки на вівцю; пожалував вовк кобилу – лишив хвіст і гриву*. Часто ця лексема вживається також у переносному значенні. Наприклад, про досвідчену людину кажуть: *морський вовк; старий вовк; стріляний вовк*, а про сміливу – *впіймати (піймати, спіймати, вхопити) вовка за вухо* [9]. Сакральність цього символу виявляє себе в різдвяній обрядовості, коли перед Святою вечерею господар дому закликає всі сили небесні до себе на вечерю, намагаючись їх задобрити: *Морозе, Морозе, йди до нас кутю їсти! Як не йдеш, то не*

йди і на жито-пшеницю, усяку пашиницю. Іди краще на моря, на ліси та на круті гори, а нам шкоди не роби! Іди і ти на кутю, **сірий вовче**, а як не йдеши, то не бери у нас ні телят, ні ягнят, ані малих поросят! Чорні бурі та злії вітри, приходьте до нас на Святу вечерю! А коли тепер не прийдете на дари Божі, то не приходьте до нас і в літі та не робіть нам шкоди на ярині і на житі! [2, с. 51]. Один із найчастіше вживаних сьогодні фразеологізмів є *вовк в овечій шкурі*, який зустрічаємо в Біблії: „Стережіться фальшивих пророків, що приходять до вас ув одежі овечій, а всередині – хижі вовки” (Матв. 7: 15) [1]. Цей вислів вживаємо, коли говоримо про лицеміра, котрий свої лихі наміри ховає під личиною добродушності, чесності, лагідності [5, с. 195].

Отож, у народному мовленні сакральне тло тісно пов'язане з діями сил природи, з їхнім обожнюванням. Сакральне визначалося передусім у матеріальному зростанні, „плодоносності”, достатку. Отже, це для нас насамперед сакральність землі й усього, що на ній росте; сакральність творчих сил сонця, дощу, вітру й інших стихій [11, с. 97]. Найчастіше така сакральність постає зі священних текстів, передусім для характерних для неї сталих образних висловів, що органічно вплелися в народне мовлення.

Література

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Завіту / переклад проф. І. Огієнка. – К. :
2. Укрїнське Біблійне Товариство, 2011. – 1375 с.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / О. Воропай. – у 2 т. – К. : Оберіг, 1991. – 590 с.
4. Жайворонок В. Знаки української етнокультури. Словник-довідник. / В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 705 с.
5. Жайворонок В. Слово в етнологічному контексті // Мовознавство. – 1996. – № 1. – С. 7–14.
6. Коваль А. Спочатку було слово. Крилаті вислови біблійного походження в українській мові / Алла Коваль. – Вид. 2-ге. – К. : Либідь, 2012. – 311 с.
7. Огієнко І. Дохристиянські вірування українського народу / І. Огієнко – К. : Обереги, 1992. – 421 с.
8. Огієнко І. (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / І. Огієнко. – К. : Наша культура і наука, 2001. – 440 с.
9. Потебня А. Из записок по теории словесности. – Харьков, 1905. – 147 с.
10. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. Білоноженко та ін. – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.
11. Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток / упоряд. М. Пазяк. – К. : Наук. думка, 2001. – 392 с.
12. Шелюто В. Проблема сакрального як світоглядна проблема // Наука. Релігія. Суспільство. – 2010. – № 4. – С. 94–101.

В статтє осуцествлено описание фразеологичных единиц народного вещания на обозначение животного мира, раскрыта природа сакральности языковых единиц, отмечена важность исследования образов народного вещания как целостной языковой микросистемы.

Ключевые слова: фразеологизм, фразеологичная единица, народная фразеология, этнофразеологизм, сакральность, анимистичность.

In the article carry out description of phraseology units of the folk broadcasting for denotation of animal kingdom, expose nature of sacralness of language units, mark importance of research of characters of the folk broadcasting as an integral language microsystem.

Key words: phraseological unit, phraseology unit, folk phraseology, phraseological etnofraseologizm, sacralness, animisticness.